Розділ 27

СЛІДЧИЙ ЕКСПЕРИМЕНТ

27.1. Поняття та види слідчого експерименту

Під час розслідування кримінальних правопорушень нерідко виникає потреба в проведенні експериментально-дослідницьких дій, які спрямовані на встановлення можливості сприйняття особою певних фактів або явищ, здійснення нею конкретних дій, наявності або відсутності певних умінь і навичок тощо. Проведення таких дослідів, експериментів чи випробувань здійснюється за допомогою слідчого експерименту.

***Слідчий експеримент* – це слідча (розшукова) дія, яка полягає у відтворенні дій, обстановки й обставин певної події, проведенні необхідних дослідів чи випробувань із метою перевірки й уточнення відомостей, які мають значення для встановлення обставин кримінального правопорушення** (ст. 240 КПК України).

Слідчий експеримент у більшості випадків проводиться, коли є сумніви та/або суперечності в матеріалах кримінального провадження та спрямовується на наочне відтворення обставин скоєного кримінального правопорушення, усунення всіх суперечностей, наявних прогалин й одержання нових доказів (установлення механізму виникнення слідів кримінального правопорушення тощо). Рішення про проведення слідчого експерименту приймається за наявності достатньої кількості фактичних даних, що вказують на можливий механізм події кримінального правопорушення, які перевіряються під час слідчого експерименту.

Приймаючи рішення щодо доцільності проведення слідчого експерименту, слідчий оцінює зібрані в провадженні докази, їх відповідність один одному й достатність для організації та проведення слідчого експерименту з метою отримання достовірних та об’єктивних фактичних даних. За наявності підстав уважати, що мета слідчого експерименти може бути досягнута, відповідна слідча (розшукова) дія проводиться. Якщо наявних доказів недостатньо для повного та всебічно-

го дослідження механізму події або окремих його складових, проведення слідчого експерименту слід відкласти. Тому слідчий експеримент належить до слідчих (розшукових) дій, які проводяться зазвичай на подальших етапах розслідування.

Отже, *проведення слідчого експерименту можливе в таких випадках*:

1) якщо є сумніви щодо можливості існування події чи факту, і це має суттєве значення для кримінального провадження;

2) коли реальність події або факту можливо з'ясувати проведенням дослідів чи випробувань;

3) коли слідчий має достатньо відомостей про обставини, за яких відбувалася подія або факт.

Метою слідчого експерименту є перевірка й уточнення відомостей, які мають значення для встановлення обставин кримінального правопорушення (ч. 1 ст. 240 КПК України). Для досягнення вказаної мети слідчого експерименту в ході проведення цієї слідчої (розшукової) дії можуть вирішуватися такі основні завдання:

1) перевірка й уточнення наявних фактичних даних, одержаних за результатами проведення інших слідчих (розшукових) дій (допитів підозрюваного, свідка й потерпілого; пред'явлення для впізнання; огляду місця події, місцевості, приміщень тощо);

2) перевірка й оцінка зібраних доказів, наданих підозрюваним і його захисником, потерпілим, цивільним позивачем і відповідачем і їхніми представниками;

3) отримання нових доказів;

4) установлення й усунення суперечностей у показаннях підозрюваних, обвинувачених, свідків і потерпілих;

5) установлення послідовності розвитку певної події та механізму вчинення кримінального правопорушення чи окремих його складових;

6) перевірка й оцінка висунутих і побудова нових слідчих версій;

7) виявлення причин і умов, що сприяли або перешкоджали вчиненню кримінального правопорушення;

8) визначення меж поінформованості або необізнаності особи про подію кримінального правопорушення тощо.

Усі завдання слідчого експерименту взаємопов'язані й не вирішуються ізольовано одне від одного. Один і той самий слідчий експеримент може бути спрямований одночасно на усунення суперечностей

у показаннях підозрюваних (обвинувачених, свідків та/або потерпілих), на встановлення механізму вчинення кримінального правопорушення та умов, що сприяли його вчиненню тощо.

Завдання слідчого експерименту визначають види цієї слідчої (розшукової дії):

1) слідчий експеримент зі встановлення можливості бачити яке-небудь явище, подію, об'єкт за певних умов (узагалі або конкретною особою);

2) слідчий експеримент зі встановлення можливості чути яке-небудь явище чи подію за певних умов (узагалі або конкретною особою);

3) слідчий експеримент зі встановлення можливості сприймати певні факти (чути, бачити) за допомогою певних технічних засобів (бінокля, приладу нічного бачення, звукопередавального пристрою тощо);

4) слідчий експеримент зі встановлення можливості вчинення певних дій у конкретних умовах (узагалі або конкретною особою);

5) слідчий експеримент зі встановлення можливості вчинення певних дій у конкретних умовах за відповідний проміжок часу (узагалі або конкретною особою);

6) слідчий експеримент зі встановлення наявності в особи спеціальних, у тому числі професійних або злочинних, навичок;

7) слідчий експеримент зі встановлення можливості існування якого-небудь факту, явища, процесу за певних обставин;

8) слідчий експеримент зі встановлення послідовності розвитку певної події, механізму кримінального правопорушення в цілому або окремих його складових;

9) слідчий експеримент зі встановлення механізму утворення слідів, що були виявлені в ході досудового розслідування кримінального правопорушення;

10) слідчий експеримент з установлення меж поінформованості або необізнаності особи про подію кримінального правопорушення та інші факти кримінального провадження.

Запропонований перелік видів слідчого експерименту не є вичерпним, він лише ілюструє найпоширеніші його види, які відомі практиці досудового розслідування.

Слідчий експеримент із метою встановлення можливості (неможливості) бачити яке-небудь явище, подію, об'єкт за певних умов (взагалі або конкретною особою) проводиться для перевірки показань

підозрюваного, потерпілого, свідка, які стверджують, що вони бачили за певних умов і з визначеної відстані подію, предмети, людей, а також можуть розрізнити їх загальні й окремі ознаки. Наприклад, чи міг свідок побачити особу при ближньому світлі фар автомобіля, коли та вночі переходила дорогу; чи міг водій, перебуваючи на своєму місці в салоні транспортного засобу, побачити перешкоду, що виникла на певній відстані від нього. Під час проведення експериментів необхідно враховувати об'єктивні чинники, які могли вплинути на сприйняття явища, події, об'єкта (інтенсивність і характер освітлення, наявність опадів, туману, віддаленість об'єкта сприйняття, швидкість дій, обмежений проміжок часу). Необхідно проводити такий експеримент на безпосередньому місці події в той самий час доби, при такому ж освітленні та з дотриманням аналогічних відстаней між об'єктами, оскільки завдання такого експерименту часто полягає у встановленні не лише факту можливості бачити, а й з'ясуванні, чи могла особа розпізнати кого-небудь або що-небудь, окремі деталі й особливості об'єктів у певних умовах.

Слідчий експеримент із метою встановлення можливості (неможливості) чути яке-небудь явище, подію за певних умов проводиться для перевірки показань підозрюваного, потерпілого, свідка, які стверджують, що вони чули за певних умов подію, окремі звуки, розмову людей тощо. Наприклад, чи міг свідок чути постріл, крик про допомогу, розмову, що відбувалася в сусідній кімнаті тощо. Під час проведення експериментів необхідно враховувати об'єктивні чинники, які могли вплинути на якість почутого (час доби, інтенсивність і характер звуку, наявність опадів, віддаленість джерела звуку, напрямок і сила вітру). Доцільно проводити такий експеримент на безпосередньому місці події в той самий час доби, з дотриманням аналогічних відстаней між об'єктами, оскільки завдання такого експерименту часто полягає у встановленні не лише факту можливості чути, а й з'ясуванні, чи могла особа розпізнати окремі слова та зміст розмови в певних умовах.

Слідчий експеримент для перевірки можливості (неможливості) сприймати певні факти (чути, бачити) за допомогою певних технічних засобів проводять у випадках, коли особи (потерпілий, свідок) у своїх показаннях свідчать про те, що вони сприймали певні події та факти не безпосередньо, а користувалися певними приладами (біноклем, приладом нічного бачення, звукопередавальним пристроєм тощо).

Слідчий експеримент з установлення можливості (неможливості) учинення певних дій у конкретних умовах проводиться у зв'язку з перевіркою показань підозрюваного про вчинення ним певних дій, наприклад, щодо можливості проникнути та винести через певний отвір ті чи інші предмети, подолати перешкоду, розпізнати особливості роботи дизельного й бензинового двигуна автомобіля. Такий вид експерименту може стосуватись як об'єктивної можливості вчинення цих дії (чи можна викрадений предмет певних габаритів просунути крізь грати вікна, чи можна відкрити замок цим ключем тощо), так і можливості вчинення їх конкретною особою (чи може особа проникнути через певний отвір, подолати ту чи іншу перешкоду, перенести викрадені речі на певну відстань тощо). На відміну від перевірки суб'єктивної можливості конкретної особи об'єктивну можливість існування тих чи інших обставин може перевірити сам слідчий, залучивши статистів до слідчої (розшукової) дії.

Слідчий експеримент з установлення можливості (неможливості) учинення певних дій у конкретних умовах за певний проміжок часу проводиться, коли у слідчого виникають сумніви не щодо об'єктивної або суб'єктивної можливості вчинення конкретною особою яких-небудь дій, а щодо можливості здійснення таких дій протягом певного проміжку часу (наприклад, подолати відстань від зупинки громадського транспорту до будівлі банку, скоїти злочин і повернутися до місця роботи). Завдяки такому виду експерименту дається змога встановити як об'єктивну, так і суб'єктивну можливість особи за певний проміжок часу здійснити певні дії. Під час проведення такого виду експерименту слідчий обов'язково має враховувати психофізіологічний стан особи, у якому вона була під час злочинної події. Психологи стверджують, що людина в стані страху чи сильного збудження здатна за незначний проміжок часу вчинити різні дії, зокрема подолати велику відстань, високу перешкоду тощо. Але під час проведення експерименту виконати те ж саме за цей же відрізок часу вона іноді не в змозі.

Слідчий експеримент зі встановлення наявності в особи спеціальних, у тому числі професійних або злочинних, навичок проводиться, якщо особа стверджує, що вона володіє певними вміннями чи навичками (правильно визначати проміжки часу без годинника, швидкість руху автотранспортного засобу, відмикання сейфа за допомогою від-

мичок, виготовлення підроблених документів, фальшивих грошей тощо). У разі заперечення особою такого факту слідчий експеримент проводити недоцільно. Позитивні результати такого експерименту мають виключно орієнтовний характер і дають змогу слідчому побудувати лише ймовірні версії щодо злочинної події, оскільки встановлена наявність в особи певних професійних вмінь і навичок не має прямого зв'язку з подією кримінального правопорушення.

Слідчий експеримент щодо встановлення можливості (неможливості) існування певного факту або явища за відповідних умов проводиться для уточнення обставин кримінального провадження, обґрунтування та перевірки слідчих версій або для підтвердження чи спростування свідчень допитаної раніше особи (наприклад, чи можливий постріл без натискання на спусковий гачок, самозаймання певної речовини за конкретних умов, осліплення водія світлом фар зустрічного транспорту під час дорожньо-транспортної події тощо). Під час проведення такого виду експерименту проводяться також досліди з метою перевірки й деяких інших обставин, наприклад, можливості вчинення певних дій, пов'язаних зі встановленим явищем або процесом.

Слідчий експеримент щодо встановлення послідовності розвитку певної події, механізму кримінального правопорушення в цілому або окремих його складових може проводитися з метою перевірки способу вчинення злочину, тривалості динаміки злочинної події тощо. Такий експеримент найчастіше пов'язаний із реконструкцією обстановки події і потребує створення умов, подібних до тих, за яких відбувалася подія. У процесі слідчого експерименту можна з'ясувати перебіг події, чи могла вона відбутися саме так, як зазначають свідок, потерпілий, підозрюваний (перевірка можливості падіння людини з висоти саме на те місце, де її знайшли: падіння як нещасний випадок, самогубство або як результат дій інших осіб).

Слідчий експеримент для визначення механізму утворення слідів, що були виявлені в ході досудового розслідування кримінального правопорушення, проводиться у випадках, коли виникає необхідність перевірити або визначити, як утворилися сліди, що були виявлені під час проведення інших слідчих (розшукових) дій. Зазвичай такий слідчий експеримент проводиться за участю спеціаліста, який допомагає слідчому підготуватися до проведення слідчої (розшукової) дії та виконати дослідні дії, правильно зафіксувати їх та оцінити отримані

результати. Такий слідчий експеримент є подібним до судової експертизи, проте не є такою. За допомогою такого виду експерименту визначають об'єкти, які підлягають подальшій ідентифікації під час експертного дослідження, або встановлюють факти, без яких призначити та провести експертизу неможливо.

Слідчий експеримент для визначення меж поінформованості або необізнаності особи про подію кримінального правопорушення полягає в тому, що слідчий пропонує особі, яка була допитана (свідку, потерпілому, підозрюваному), указати місце вчинення злочину (чи інше місце), розповісти про цю подію, супроводжуючи в певних випадках свою розповідь демонстрацією своїх дій чи дій інших осіб, і зіставляє відомості, одержані в ході перевірки, з реальною обстановкою на місці і з раніш одержаними показаннями й іншими доказами в кримінальному провадженні. Під час установлення меж поінформованості або необізнаності особи про подію кримінального правопорушення можуть бути встановлені й нові докази, що стосуються як самого складу розслідуваного кримінального правопорушення, так і обставин, що сприяли його вчиненню. Завдяки проведенню такого слідчого експерименту можуть бути встановлені факти обмови з боку потерпілого, свідка чи самообмови з боку підозрюваного та перевірені й оцінені висунуті слідчим слідчі версії.

За черговістю проведення слідчий експеримент може бути первинним і повторним. Повторний слідчий експеримент проводиться у випадках, якщо під час проведення первинного експерименту не було дотримано необхідних процесуальних і тактичних умов або виникли обґрунтовані сумніви в достовірності отриманих результатів.

Слідчий експеримент необхідно відрізняти від експерименту як загальнонаукового методу дослідження, що використовується як пізнавальний прийом під час проведення окремих процесуальних дій. А також не можна підміняти слідчим експериментом проведення судової експертизи для встановлення фактичних даних, необхідних для розслідування. Досліди в межах проведення слідчого експерименту або взагалі не потребують спеціальних знань, або потребують в обсязі, доступному для сприйняття всім його учасникам, тоді як під час проведення експертизи лише судовий експерт певної експертної спеціальності на підставі своїх спеціальних знань може встановити фактичні дані, що мають значення для провадження.

Слідчий експеримент як слідчу (розшукову) дію слід відрізняти від спеціального слідчого експерименту як одну з форм проведення такої негласної слідчої (розшукової) дії, як контроль за вчиненням злочину (п. 3 ч. 1 ст. 271 КПК України), сутність якого полягає у створенні слідчим та оперативним підрозділом на основі конспіративності певних умов в обстановці, максимально наближеній до реальної, з метою встановлення справжніх намірів певної особи, у діях якої вбачаються ознаки тяжкого чи особливо тяжкого злочину, спостереження за її поведінкою та ухваленням нею рішень щодо вчинення злочину. Правомірність проведення спеціального слідчого експерименту забезпечується лише тоді, коли особа з власної ініціативи вчиняє певні дії, які відбуваються в умовах спостереження за нею, оскільки під час його підготовки та проведення заборонено провокувати (підбурювати) особу на вчинення злочинних дій із метою її подальшого викриття, тобто заборонено спонукати або примушувати особу до вчинення злочину (у тому числі за допомогою насильства, погроз, шантажу), який вона б не вчинила, якби працівник правоохоронного органу цьому не сприяв, упливаючи на її поведінку.

Слідчий експеримент проводиться відповідно до визначених кримінальним процесуальним законом умов, без точного дотримання яких отримані результати не матимуть доказового значення. Зокрема, відповідно до ч. 4 ст. 240 КПК України проведення слідчого експерименту допускається за умови, що при цьому не створюється небезпека для життя і здоров'я осіб, які беруть у ньому участь, чи оточуючих, не принижуються їхні честь і гідність, не завдається шкода. Тому навіть при незначній імовірності настання небезпеки для життя і здоров'я людей (учасників слідчої (розшукової) дії та оточуючих) та матеріальної шкоди підприємствам, установам, організаціям чи окремим громадянам суб'єкт розслідування повинен відмовитися від проведення такого слідчого експерименту. Також при проведенні слідчого експерименту слідчий повинен не допускати приниження честі й гідності людей (пропонувати людині оголитися, демонструвати непристойні жести й рухи, висловлюватися нецензурною лексикою).

Отже, *проведення слідчого експерименту можливе за таких умов*:

1) якщо не створюється небезпеки для життя і здоров'я учасників слідчої (розшукової) дії та інших осіб;

2) якщо дослідні дії не принижують честі й гідності людини;

3) якщо такі дії не завдають матеріальної шкоди підприємствам, установам, організаціям чи окремим громадянам.

Відповідно до ч. 4 ст. 223 КПК України проведення слідчих (розшукових) дій у нічний час (з 22:00 до 6:00) не допускається. Проте, зважаючи на важливе правило проведення слідчого експерименту – забезпечення умов, максимально схожих з обстановкою події кримінального правопорушення, що перевіряється, – проведення слідчого експерименту може бути заплановано й на нічний час (з 22:00 до 6:00), і така необхідність обґрунтовується підставою, яку передбачив законодавець як «невідкладний випадок». Якщо метою слідчого експерименту є перевірка можливості сприйняття явища, події, об'єкта в конкретних умовах (можливість бачити, чути), то недотримання об'єктивних умов, які можуть уплинути на сприйняття явища, події, об'єкта при проведенні слідчого експерименту, може призвести до отримання недостовірних результатів слідчої (розшукової) дії.

Слідчий експеримент є добровільною слідчою (розшуковою) дією для підозрюваного, потерпілого і свідка, коли він проводиться з метою установлення меж обізнаності вказаних осіб про подію кримінального правопорушення, визначення їхніх здібностей, навичок чи можливостей. Тому якщо вказані особи відмовляються від участі в слідчому експерименті, слідчий не має права примушувати останніх усупереч їхньому бажанню здійснювати ті чи інші експериментальні дії. Також слідчий експеримент, що проводиться в житлі чи іншому володінні особи, здійснюється лише за добровільною згодою особи, яка ними володіє, або на підставі ухвали слідчого судді за клопотанням слідчого, погодженим із прокурором, або прокурора, яке розглядається в порядку, передбаченому для розгляду клопотань про проведення обшуку в житлі чи іншому володінні особи (ч. 5 ст. 240 КПК України).

27.2. Підготовка до слідчого експерименту

Підготовка до проведення слідчого експерименту та якісне його планування з урахуванням процесуальних, тактичних і психологічних особливостей слідчої (розшукової) дії сприяє повноті й обґрунтованості слідчого експерименту, установленню мети й характеру дослід-

них дій, найбільш доцільному обранню тактичних прийомів, що в сукупності забезпечують об'єктивність і достовірність отриманих результатів.

Комплекс підготовчих заходів поділяють на два етапи: 1) до виїзду на місце проведення експерименту; 2) після прибуття на місце слідчого експерименту, але до його початку.

До виїзду на місце проведення експерименту рекомендується:

1) *сформулювати мету й завдання слідчого експерименту*, визначивши обставини, що мають бути перевірені й уточнені завдяки відтворенню дій, обстановки, обставин певної події, проведенню необхідних дослідів чи випробувань, та прийняти рішення про доцільність його проведення, оцінивши зібрані матеріали, їх достовірність і достатність для організації та проведення слідчого експерименту;

2) *установити фактичну можливість проведення слідчого експерименту*, урахувавши критерії його допустимості, зокрема:

– чи не будуть такі дії створювати небезпеку для життя та здоров'я осіб, які безпосередньо або опосередковано беруть участь у слідчому експерименті, принижувати їх честь і гідність, завдавати їм шкоди;

– чи є технічні й організаційні можливості для проведення запланованих дослідних дій (чи не пов'язані досліди з надмірними витратами);

– чи можливо створити умови проведення експерименту, аналогічні до умов, за яких реально відбувалася досліджувана подія, не порушивши громадського порядку й не створивши істотних перешкод у роботі організацій, підприємств чи транспорту;

3) *визначити умови проведення слідчого експерименту* (установити місце, час і спосіб дослідних дій, послідовність їх проведення), що значною мірою зумовлюється завданнями й видом слідчого експерименту. Вибір місця проведення визначається характером обставин, що перевіряються. У разі проведення слідчого експерименту з визначення меж обізнаності особи про подію кримінального правопорушення або з метою встановлення можливості сприйняття якогонебудь явища, події, об'єкта за певних умов, його проводять саме в тому місці, де відбувалася подія кримінального правопорушення (наприклад, установлення видимості знаків із місця водія в умовах Т-образного перехрестя та перешкод у вигляді дерев чи кущів на узбіччі). Якщо результати експерименту не залежать від місця його про-

ведення (визначення в особи наявності навичок користування комп'ютером), то він може проводитися в будь-якому місці, навіть у кабінеті слідчого.

Вибір часу визначається характером обставин, що перевіряють. Час має істотне значення, коли під час експерименту встановлюється можливість певних осіб бачити або чути щось. Тоді мають бути дотримані умови пожвавленого руху на вулиці або інтенсивність і характер освітлення (природне, штучне, змішане). При цьому період часу може не збігатися в абсолютних показниках, але бути максимально наближеним за своїми характеристиками. Наприклад, якщо наїзд на пішохода відбувся близько 21:00 наприкінці лютого, а експеримент проводиться у квітні, то слідчий для обрання часу проведення слідчого експерименту може надати запит до метеослужби для отримання даних про те, який період часу для експерименту у квітні буде відповідати за ступенем освітленості 21:00 лютневого дня, коли сталася ДТП. З урахуванням отриманих даних він визначає час проведення слідчого експерименту.

У ситуації, коли результати експерименту не залежать від певного часу, той обирається з урахуванням інших тактичних міркувань, як-то: черговість проведення інших слідчих дій, можливість зберігання в незмінному вигляді обстановки й місця проведення слідчого експерименту, достатність даних для його проведення тощо. Але в усіх випадках під час обрання місця, часу й умов слідчого експерименту слід пам'ятати, що його проведення не має створювати небезпеки для життя й здоров'я його учасників та інших осіб, заподіювати будь-які матеріальні збитки, створювати небезпечні наслідки та принижувати честь і гідність громадян (ч. 4 ст. 240 КПК України);

4) *наочно ознайомитися з місцем проведення слідчої (розшукової) дії; установити відповідність отриманої під час допиту інформації об'єктивно існуючій обстановці*. У випадку, коли місце події та обстановка зазнали істотних змін або частково були змінені чи знищені, слідчому необхідно відновити обстановку на місці події за допомогою реконструкції з метою наближення реальної обстановки до обстановки, що мала місце під час події, що перевіряється. Джерелом інформації для такої реконструкції можуть бути матеріали кримінального провадження (протоколи допиту, огляду, плани, схеми, креслення, фотознімки тощо);

5) *підготувати необхідні матеріали, знаряддя, інструменти для слідчого експерименту*. Найкраще обрати ті самі предмети чи знаряддя, що використовувалися під час учинення кримінального правопорушення, особливо якщо сутність експерименту вимагає їх використання. У разі якщо такі речові докази в подальшому можуть бути об'єктами експертного дослідження або є небезпечними у використані, для проведення експерименту виготовляють моделі (манекени, муляжі тощо), подібні до предметів, що мають значення для слідчого експерименту. Наприклад, якщо треба провести експеримент для встановлення можливості просунути телевізор через отвір у стіні складу, не має значення, з якого матеріалу буде виготовлена модель телевізора. Важливо, щоб модель відповідала натуральним розмірам викраденої речі й повторювала форму предмета. Проте коли перевіряється можливість переміщення викраденого предмета певною особою, то вага моделі повинна відповідати вазі вкраденої речі;

6) *отримати згоду особи на проведення слідчого експерименту, коли він проводиться з метою встановлення меж обізнаності такої особи про подію кримінального правопорушення, визначення її здібностей, навичок чи можливостей*. Якщо такої згоди не отримано, слідча (розшукова) дія не проводиться. Також слідчий має отримати згоду особи на проведення слідчого експерименту, що має відбутися в житлі чи іншому її володінні. Якщо такої згоди не отримано, слідчий за погодженням із прокурором або прокурор звертаються до слідчого судді з клопотанням, яке має містити відомості про: найменування кримінального провадження та його реєстраційний номер; короткий виклад обставин кримінального правопорушення, у зв'язку з розслідуванням якого подається клопотання; правову кваліфікацію кримінального правопорушення із зазначенням статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність; підстави для проведення слідчого експерименту; житло чи інше володіння особи або частину житла чи іншого володіння особи, де планується проведення слідчого експерименту; особу, якій належить житло чи інше володіння, та особу, у фактичному володінні якої воно знаходиться; фактичні дії, які планується провести, а також їхній зв'язок зі вчиненим кримінальним правопорушенням; обґрунтування того, що слідчий експеримент неможливо провести органом досудового розслідування за добровільною

згодою власника житла або за допомогою інших слідчих (розшукових) дій, передбачених КПК України, установити обставини, які підлягають доказуванню. До такого клопотання також мають бути додані оригінали або копії документів та інших матеріалів, якими прокурор, слідчий обґрунтовує доводи клопотання, а також витяг з Єдиного реєстру досудових розслідувань щодо кримінального провадження, у межах якого подається клопотання. Таке клопотання розглядається слідчим суддею в порядку розгляду клопотань про проведення обшуку в житлі чи іншому володінні особи, за результатами чого виноситься ухвала про проведення слідчого експерименту в житлі чи іншому володінні особи.

7) *визначити коло учасників експерименту*. Склад учасників слідчого експерименту визначається залежно від його завдань і виду. Обов'язковими його учасниками є слідчий, прокурор і поняті. Слідчий як організатор слідчого експерименту визначає, які обставини слід перевірити, у яких умовах необхідно проводити досліди, здійснює керівництво іншими учасниками експерименту та фіксує результати слідчої (розшукової) дії в протоколі.

Також обов'язковою є присутність двох незацікавлених осіб – понятих (ч. 7 ст. 223 КПК України) за умови, що під час проведення цієї слідчої (розшукової) дії не застосовується безперервна відеофіксація. У випадках застосування безперервного відеозапису ходу проведення слідчого експерименту поняті до його проведення можуть не залучатися. Проте якщо слідчий експеримент буде проводитись у житлі чи іншому володінні особи, участь понятих є обов'язковою незалежно від застосування технічних засобів фіксації. Закон не визначає їх максимальну кількість, її встановлює сам слідчий, виходячи з виду та завдань експерименту.

Більше двох понятих доцільно залучати у випадках проведення складного, багатоепізодного експериментального дослідження, або дослідження, що проводиться на великій території, або якщо задіяні декілька локацій, розташованих на певній відстані одна від одної. У таких випадках поняті будуть розташовуватися поряд з учасниками експерименту на кожній локації та посвідчувати об'єктивність, повноту й неупередженість дій кожного учасника слідчого експерименту. Саме така організація ходу слідчого експерименту дасть змогу уникнути сумнівів

в об'єктивності й повноті отриманих результатів. У деяких ситуаціях доцільно залучати понятих, які володіють певними фаховими навичками, наприклад водіїв у разі експерименту в провадженнях про ДТП. Роль понятих у слідчому експерименті не обмежується лише спостереженням за діями суб'єкта розслідування, спрямованими на перевірку чи отримання доказів: вони є активними учасниками цієї слідчої (розшукової) дії. Під час проведення слідчого експерименту саме за пропозицією понятих можуть бути змінені умови окремих дослідів, проведені нові, які слідчий спочатку не проводив.

У слідчому експерименті можуть брати участь підозрюваний, потерпілий, свідок, спеціаліст, захисник, представник, співробітники національної поліції, представник підприємства чи установи або власник житла. Участь підозрюваного, потерпілого і свідка в слідчому експерименті є необхідною, коли без них неможливо провести слідчу (розшукову) дію, зокрема, установити межі обізнаності таких осіб про подію кримінального правопорушення, визначити здібності, навички чи можливості вказаних осіб; без них неможливо відтворити обстановку й умови, необхідні для проведення дослідів; їх залучення є доцільним із тактичних міркувань (із метою вплинути на конкретну особу чи ситуацію в цілому). Проте відповідно до ч. 2 ст. 28 Конституції України, яка гарантує кожному право на повагу до його гідності, якщо особи відмовляються від участі в слідчому експерименті, слідчий не має права примушувати останніх усупереч їх бажанню здійснювати ті чи інші експериментальні дії, участь у слідчому експерименті є добровільною. Для проведення слідчого експерименту щодо встановлення об'єктивної можливості існування певного факту або механізму кримінального правопорушення можуть залучатися статисти, які відтворюють певні дії, що входили до змісту механізму скоєного кримінального правопорушення.

У разі необхідності згідно з ч. 2 ст. 240 КПК України до участі в експерименті залучається спеціаліст, який допомагає слідчому на всіх етапах слідчого експерименту: виявляти ключові й визначати небезпечні для здоров'я учасників моменти; відтворювати обстановку й умови проведення дослідів, максимально наближені до події кримінального правопорушення; розробляти план, організовувати досліди й контролювати їх виконання; сприяти в доборі аналогів, виготовленні макетів і муляжів, підбирати транспортні засоби; оцінювати отримані в ході проведення експерименту результати.

Спеціаліст під час проведення слідчого експерименту за дорученням суб'єкта розслідування (слідчого (дізнавача) або прокурора) має право проводити вимірювання, фотографування, звуко- чи відеозапис, складати плани і схеми, виготовляти графічні зображення місця чи окремих речей, виготовляти відбитки та зліпки. Про участь спеціаліста обов'язково зазначається в протоколі слідчого експерименту, який підписується ним та іншими учасниками. Спеціаліст, який бере участь у проведенні слідчого експерименту, має право робити заяви, що підлягають занесенню до протоколу цієї слідчої (розшукової) дії.

Захисник може брати участь у проведенні слідчого експерименту як за своєю ініціативою, так і за клопотанням підзахисної особи; за дозволом суб'єкта розслідування або за ухвалою суду. При цьому необхідно пам'ятати, що відповідно до ч. 1 ст. 52 КПК України участь захисника є обов'язковою в кримінальному провадженні щодо особливо тяжких злочинів; у таких випадках участь захисника забезпечується суб'єктом розслідування з моменту набуття особою статусу підозрюваного.

Також у проведенні слідчого експерименту можуть брати участь законні представники неповнолітньої чи малолітньої особи, або особи, визнаної у встановленому законом порядку недієздатною чи обмежено дієздатною.

До проведення слідчого експерименту в окремих випадках обов'язково залучається перекладач (сурдоперекладач) (ст. 68 КПК України), зокрема, якщо особа, чиї показання перевіряються дослідним шляхом, не володіє мовою, якою ведеться провадження, чи має фізичні вади, що внеможливлюють адекватне сприйняття нею ходу слідчого експерименту. Перекладач (сурдоперекладач) у таких випадках відіграє ключову роль у вербальних контактах і відносинах учасників кримінального провадження, і без нього неможливе проведення процесуальних дій, захист прав, свобод і законних інтересів учасників кримінального провадження.

Участь працівників поліції зумовлена необхідністю охорони місця слідчого експерименту й забезпечення безпеки учасників слідчої (розшукової) дії, виключення можливості втечі особи, насильницького її звільнення або вбивства;

8) *скласти план проведення слідчого експерименту*, де необхідно зазначити такі обставини: місце й час проведення слідчої (розшукової)

дії; зміст дослідних дій, їх послідовність і можливі варіанти; кількість учасників експерименту і їх розташування; роль кожного з учасників експерименту під час проведення кожного досліду; заходи забезпечення охорони місця проведення слідчого експерименту; предмети й матеріали, необхідні для експерименту; підготовка й використання макетів, які повинні замінити об'єкти, що пов'язані з подією кримінального правопорушення; заходи щодо реконструкції зміненої обстановки на місці експерименту; перелік транспортних засобів, потрібних для доставки учасників слідчої дії до місця проведення експерименту; криміналістичні науково-технічні засоби фіксації відповідних дослідів; засоби зв'язку між окремими групами його учасників; відповідальних осіб за виконання організаційно-технічних заходів.

У разі потреби під час складання плану, особливо в частині планування дослідів, слід проконсультуватися з фахівцями, які можуть надати рекомендації з відтворення обстановки події та характеру проведення дослідів.

Склавши план, слідчий виконує ще таку низку *необхідних підготовчих дій*:

– визначає заходи для забезпечення охорони місця проведення слідчого експерименту;

– готує транспортні, науково-технічні засоби фіксації дослідів і засоби зв'язку між окремими групами його учасників. Крім універсальної валізи слідчого під час проведення слідчого експерименту можуть застосовуватись: відеокамера, фотоапарат, диктофон, засоби зв'язку, засоби додаткового та спеціального освітлення, металошукач, прилад для виявлення схованих трупів (газовий аналізатор), магнітний шукач, трал для дослідження водосховищ, матеріал для пакування виявлених об'єктів тощо;

– здійснює заходи для гарантування безпеки учасників слідчого експерименту.

Слідчий експеримент в усіх випадках доцільно розпочинати в кабінеті слідчого в заздалегідь обумовлений час. Це забезпечує слідчому можливість перевірити присутність усіх учасників, наявність і справність транспорту, техніко-криміналістичних і спеціальних засобів, а також у випадку виявлення недоліків або відсутності будь-кого з учасників ужити заходів для успішного продовження слідчої (розшукової) дії.

Після прибуття на місце проведення слідчого експерименту, але до його початку рекомендовано виконати такі підготовчі заходи:

1) оглянути місце дослідних дій та з'ясувати, чи не змінилася обстановка і що необхідно для її реконструкції;

2) зафіксувати обстановку до реконструкції та після неї, зокрема, у протоколі детально й послідовно описати дії щодо відновлення обстановки та обставин події, застосовані науково-технічні засоби і прийоми, а також роль кожного з учасників реконструкції. Крім того, фіксують обстановку місця події до реконструкції, безпосередньо реконструкцію та одержані результати. Перебіг і результати реконструкції також доцільно фіксувати за допомогою фотографування чи відеозапису;

3) установити засоби зв'язку між учасниками експерименту;

4) провести інструктаж усіх учасників експерименту про їх місцезнаходження (відповідно до плану проведення експерименту), а також про дії, які їм необхідно здійснити під час експерименту;

5) пояснити кожному учаснику права й обов'язки, попередити про нерозголошення даних експерименту;

6) забезпечити охорону місця проведення експерименту;

7) здійснити заходи щодо гарантування безпеки учасників експерименту. Якщо після прибуття на місце проведення слідчого експерименту виникла небезпека для життя і здоров'я осіб, які безпосередньо чи опосередковано беруть у ньому участь, якщо такі дії можуть принизити їх честь чи гідність або завдати шкоди, то необхідно відмовитися від подальшого проведення слідчої (розшукової) дії.

27.3. Тактика слідчого експерименту

Тактичні особливості слідчого експерименту багато в чому визначаються видом і змістом дослідних дій. Слідчий, сам не здійснюючи дослідів, постійно їх контролює, слідкуючи за тим, щоб вони проходили відповідно до процесуальних і тактичних правил.

Процесуальні правила проведення слідчого експерименту.

1. Участь понятих за загальним правилом – не менше двох незаінтересованих осіб. Їх кількість визначається залежно від складності,

характеру, виду, завдань слідчого експерименту, а також від кількості місць, у яких необхідно одночасно сприймати хід і результати дій, що проводяться. Винятком є випадки застосування безперервного відеозапису ходу проведення слідчого експерименту (ч. 7 ст. 223 КПК України). Винятком є проведення слідчого експерименту в житлі чи іншому володінні особи, де участь понятих є обов'язковою незалежно від застосування технічних засобів фіксації.

2. Необхідною є участь спеціаліста у випадку, коли його знання можуть бути використані для: а) відтворення обстановки події; б) визначення місця розташування учасників експерименту перед проведенням дослідів; в) дотримання технічних правил проведення дослідів; г) фіксації результатів слідчого експерименту (ч. 2 ст. 240 КПК України).

3. Під час проведення слідчого експерименту обов'язковою є участь підозрюваного, потерпілого, свідка (ч. 3 ст. 240 КПК України), якщо слідча (розшукова) дія проводиться для визначення меж обізнаності вказаних осіб про подію кримінального правопорушення або встановлення їх можливості бачити, чути, а також наявності в них спеціальних і професійних навичок.

4. Не допускається проведення слідчого експерименту, якщо такі дії створюють небезпеку для життя і здоров'я осіб, які беруть у ньому участь, чи оточуючих, принижують їх честь і гідність, завдають їм шкоди (ч. 4 ст. 240 КПК України).

5. Слідчий експеримент, що проводиться в житлі чи іншому володінні особи, здійснюється лише за добровільною згодою особи, яка ними володіє, або на підставі ухвали слідчого судді за клопотанням слідчого, погодженого з прокурором, або прокурора, яке розглядається в порядку, передбаченому КПК України, для розгляду клопотань про проведення обшуку в житлі чи іншому володінні особи (ч. 5 ст. 240 КПК України).

6. Про проведення слідчого експерименту слідчий, прокурор складає протокол, у якому детально зазначає умови, перебіг і результати випробувань (ч. 6 ст. 240 КПК України).

Тактичні правила слідчого експерименту.

1. *Забезпечення оптимальної кількості учасників експерименту*, яку визначають відповідно до мети, виду, умов проведення слідчого

експерименту. Так, підозрюваного залучають у випадках, коли визначають межі його обізнаності про подію кримінального правопорушення або перевіряють його спеціальні чи професійні навички; потерпілий (свідок) – якщо експериментом перевіряють його можливість бачити або чути певні об'єкти або явища; перекладач – у випадках, коли особа, показання якої перевіряють за допомогою дослідів, не володіє мовою судочинства; законний представник, педагог або психолог – якщо в слідчому експерименті необхідна участь неповнолітньої особи; статист (технічний виконавець) – виконавець дослідних дій, який повинен відповідати тим чи іншим вимогам (зріст, вага, зір, слух тощо), або бути в змозі виконувати ті чи інші дії залежно від виду дослідів; захисник – за умови участі в слідчому експерименті особи, інтереси якої він захищає; спеціаліст – для реконструкції місця проведення експерименту, надання технічної допомоги (фотографування, складання схем, планів, креслень тощо) під час фіксації перебігу й результатів слідчого експерименту.

2. *Проведення експерименту в обстановці, тотожній або максимально наближеній до тієї, у якій відбувалася подія.* Природно, що досягти схожості (збігу) усіх умов неможливо, тому слід керуватися загальним правилом: максимально подібними повинні бути умови обстановки досліджуваної події, що можуть істотно вплинути на перебіг дослідів і від яких залежить об'єктивність одержаних результатів. Подібність може стосуватися таких чинників, як місце, час, кліматичні та звукові умови, інтенсивність освітлення, віддаленість і швидкоплинність досліджуваної події, обмеження в часі.

Експеримент доцільно проводити в тому ж місці (у певному помешканні, на конкретній ділянці відкритої місцевості), де відбувалася подія, якщо проводиться перевірка показань на місці, перевіряється можливість бачити кого-небудь або що-небудь із певного місця, чути звуки з певної відстані, здійснити певні дії в конкретних умовах (проникнення особи до певного приміщення через пролом у стіні, кватирку вікна) або виконати певні дії за визначений час (дістатися з місця роботи до місця вчинення кримінального правопорушення та повернутися назад) тощо.

Проведення експерименту в ту саму пору року чи доби може мати істотне значення, коли перевіряється можливість взагалі пройти (на-

приклад, по болоту) або пройти за певний час по льоду, снігу тощо. Важливими можуть бути також характер та інтенсивність освітлення. Можуть також ураховуватися час сходу й заходу сонця, положення й фази місяця, наявність штучного освітлення, вид і висота освітлювального приладу від поверхні землі тощо. Це стосується експериментів щодо перевірки можливості бачити з певної відстані й за певний проміжок часу (у світлі місяця, вуличного ліхтаря тощо), розрізнити колір предмета (наприклад, одягу особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, транспортного засобу, що зник з місця події тощо).

Дотримання принципу подібності погодних і кліматичних умов (сонце, дощ, сніг, туман) є доцільним у різноманітних експериментах: у провадженнях про ДТП (визначення гальмівного шляху, видимості), для встановлення характеру та швидкості зміни слідів (крові, взуття, транспортних засобів).

У разі перевірки можливості чути сигнал, розмову чи інший звук важливо дотримуватися подібності звукових умов. У таких випадках використовують такий саме сигнальний пристрій (звуковий сигнал автомобіля, постріл з певного пістолета); у разі розмови – ступінь гучності, тембр і висоту; ураховують можливі перешкоди (шум залюдненої вулиці, звук поїзда, напрямок і силу вітру тощо) та наявність перепон на шляху проходження звуку (стіни, паркани, споруди).

3. *Використання тих само приладів, механізмів і матеріалів, коли це має принципове значення.* Використання того самого транспортного засобу є доцільним у разі перевірки можливості візуального сприйняття пішохода з певної відстані у світлі фар, оскільки якщо в автомобіля неправильно відцентровано фари, це суттєво може вплинути на об’єктивність одержаних результатів. Також використання того самого знаряддя зламу є доцільним у разі перевірки можливості його використання в певних умовах (наприклад, чи міг підозрюваний відчинити металеві двері сейфа за допомогою саморобного газорізального апарата).

4. *Декількаразове повторення однотипних дослідів і*з метою одержання достовірних і виключення випадкових результатів. Досліди рекомендується повторювати мінімум три рази (перший раз – випадковість, другий – збіг, третій – закономірність), а також досліди необхідно проводити, змінюючи умови від найменш сприятливих до най-

більш сприятливих. Наприклад, при сприйнятті звуків – від тихого голосу до гучного, від малої відстані до великої, від зачиненого вікна до відчиненого. У ситуації, коли перевіряється можливість бачити, доцільно продемонструвати різноманітні об'єкти, щоб можна було переконатися в сталості їх розпізнавання особою. Кількість повторів визначають залежно від настання стабільних і закономірних результатів. Якщо під час проведення дослідів без змін відповідних умов результати є незмінними, то це вказує на закономірність отриманих результатів і нівеляцію випадковості.

5. *Виконання слідчого експерименту поетапно.* Цей прийом дає змогу слідчому і всім учасникам експерименту вивчити послідовність його етапів, наочно переконатися в настанні певних результатів, отримати цілісне уявлення про весь експеримент. Водночас поділ слідчого експерименту на етапи може здійснюватися тільки в тих ситуаціях, коли це не впливає на загальний темп його проведення. Коли темп уповільнити неможливо, етапи проведення дослідів можуть бути умовними.

Оцінка результатів слідчого експерименту складається з оцінки дотримання процесуальних і тактичних правил його проведення та можливості їх використання в подальшому розслідуванні й доказуванні. Під час оцінки достовірності одержаних висновків слід ураховувати можливі помилки проведення та фіксації слідчого експерименту.

До ***типових помилок проведення та фіксації слідчого експерименту***, які можуть виникати через порушення процесуальних або тактичних правил проведення цієї слідчої (розшукової) дії, можна віднести такі: 1) кількість понятих, залучених до проведення слідчого експеримент не відповідає складності, характеру, виду, завданням слідчого експерименту, а також кількості місць, у яких одночасно вони мали сприймати процес і результати дослідних дій, що відбувалися під час слідчої (розшукової) дії; 2) залучення до слідчого експерименту одночасно кількох осіб (свідків, потерпілих тощо) для відтворення дій, обстановки й обставин події кримінального правопорушення, а не послідовно кожного окремо; 3) рух слідчого або іншого учасника слідчо-оперативної групи на маршруті пішого пересування попереду особи, межі обізнаності якої про подію кримінального правопорушен-

ня перевіряють, через що остання не має змоги вільно обрати напрямок руху, ділянки й предмети, які потребують певних пояснень; 4) постановка учасникам слідчого експерименту навідних запитань; 5) не змодельовано суттєві умови проведення слідчого експерименту, подібні до тих, за яких відбувалася подія кримінального правопорушення, що можуть істотно вплинути на перебіг дослідів і від яких залежить достовірність та об'єктивність його результатів (місце, час і спосіб дослідних дій, послідовність їх проведення); 6) слідчий експеримент проведено не на безпосередньому місці події кримінального правопорушення під час перевірки можливості сприйняття явища, події, об'єкта (можливість бачити, чути); 7) використано не ті самі прилади, знаряддя, механізми чи матеріали, що використовувалися під час учинення злочину, а їх аналоги, коли це має принципове значення для проведення такого експерименту й від чого залежить достовірність та об'єктивність його результатів (наприклад, установлення особливостей роботи приладів, знарядь чи механізмів); 8) проведено одиничний дослід під час слідчого експерименту, що не виключає отримання випадкових результатів слідчого експерименту; 9) використано моделі (манекени, муляжі тощо), що не відповідають суттєвим параметрам (розміру, вазі, формі тощо) тих об'єктів, що мали місце під час учинення кримінального правопорушення, якщо від них залежить достовірність та об'єктивність результатів слідчого експерименту; 10) не залучено спеціаліста до підготовки та проведення дослідних дій, їх фіксації та оцінки отриманих результатів, коли необхідність його участі визначено видом і завданнями слідчого експерименту (визначення механізму утворення слідів, установлення особливостей функціонування технічних засобів тощо); 11) опис процесу й результатів слідчого експерименту в протоколі слідчої (розшукової) дії не збігається зі змістом додатків до протоколу: схем, графічних зображень, фототаблиць, матеріалів звуко- та відеозапису; 12) протокол слідчого експерименту підписано не всіма його учасниками.

Результат слідчого експерименту може бути як позитивним, так і негативним. Позитивний результат експерименту дає підстави для ймовірного висновку про можливість виконання певної дії, існування факту або події, тобто це означає, що дія могла бути виконана подібним

чином, а подія могла відбутись, проте чи була вона виконана саме так, і чи відбулася вона в дійсності, слідчий має ще довести. Наприклад, якщо буде встановлено, що з місця перебування свідка можна чути звук падіння предмета, роботу двигуна автомобіля в певний час, то це не означає, що свідок справді це чув (він мав змогу чути, оскільки там перебував, якщо в нього нормальний слух). Таким чином, при позитивних результатах слідчого експерименту прямий зв'язок з подією, що перевіряється, не встановлюється.

Негативний результат експерименту свідчить про відсутність зв'язку між відтвореною обстановкою і подією, що перевіряється. У цих умовах подія, що перевіряється, відбутися не може, отже, її не було й не могло бути. Тому при встановленні факту неможливості сприймати в цих умовах певну подію вона оцінюється як доказ того, що свідок добросовісно помиляється або говорить неправду, коли стверджує, що безпосередньо сприймав подію.

Висновки за результатами слідчих експериментів можуть мати як категоричний, так і ймовірний характер. Якщо під час експерименту буде встановлено, що подія, виходячи з її слідів, могла відбутися тільки так, а не інакше, то висновки мають категоричну форму, проте якщо сліди могли виникнути і в разі іншого перебігу події, висновки будуть імовірними.

Одержані за результатами експерименту висновки можуть бути використані в подальшому для корегування версії, а також для уточнення певних обставини кримінального правопорушення під час проведення інших слідчих дій. Результати слідчого експерименту враховуються під час складання обвинувального акта, у якому вказується про можливість або неможливість існування певного факту чи події.

27.4. Фіксація результатів слідчого експерименту

Основним способом фіксації процесу й результатів слідчого експерименту є складання протоколу зазначеної слідчої дії відповідно до вимог ст. 104–106 КПК України. Він складається слідчим і повинен містити вступну, описову й заключну частини.

Додатковими способами фіксації процесу й результатів слідчого експерименту є фотографування, звуко-, відеозапис, складання планів і схем, виготовлення графічних зображень, відбитків і зліпків, які додаються до протоколу (ч. 2 ст. 240 КПК України).

Плани та схеми дають змогу наочно продемонструвати й зафіксувати місцеперебування всіх учасників слідчої (розшукової) дії, розміщення предметів, їх форму й розміри.

Фотозйомка під час проведення слідчого експерименту здійснюється в декілька етапів: спочатку фіксується загальний вид місця проведення слідчого експерименту (до реконструкції обстановки), обстановка, у якій безпосередньо проводиться експеримент, досліди, а також результати й умови їх отримання. Фотозйомка виконується за правилами судово-оперативної зйомки. Наприклад, під час слідчого експерименту щодо встановлення можливості розмістити певну кількість речей у салоні й багажному відділенні автомобіля спочатку фотографують салон і багажне відділення автомобіля і речі, які планують там розмістити, а потім речі, які вмістилися в салон і багажне відділення (якщо не всі речі вмістилися, то їх також фотографують). Фотознімки оформлюються та додаються до протоколу слідчого експерименту у вигляді фототаблиці.

Відеозапис найкраще демонструє сутність дослідів у випадках, коли досліджуване явище спостерігають у динаміці. Відеозапис є особливо необхідним у тих випадках, коли потрібна фіксація окремих дій під час перевірки показань на місці, навичок особи, а також поетапне проведення дослідних дій. Значення відеозапису для слідчого експерименту полягає в тому, що він допомагає зафіксувати, збігаються чи ні попередні показання особи з обставинами й обстановкою на місці події та самою подією, виявити нові докази, усунути суперечності в показаннях однієї особи чи кількох осіб, конкретизувати їх, установити причини й умови вчинення злочину тощо.

Відеозапис має повно й об’єктивно відобразити весь процес і результати слідчого експерименту, тому він умовно складається з трьох частин – вступної, основної та заключної.

Вступну частину відеозапису доцільно починати з того, що слідчий у кадрі повідомляє свою посаду та прізвище, число, час і місце початку проведення відеозапису, за яким кримінальним провадженням, під час якої слідчої дії той проводиться і з ким. Далі називається кожен з учасників, яких послідовно знімають великим планом. Повідомля-

ється, що буде використовуватися запис на відеокамеру певної марки, з певним типом накопичувача інформації та режимом роботи, учасникам роз'ясняються їхні права й обов'язки, указується транспортний засіб, на якому вони будуть пересуватися, та прізвище водія; особі, свідчення якої перевіряють, слідчий пропонує назвати місце й адресу, куди слід прямувати, і маршрут руху. Після цього учасники сідають у машину. Такий порядок запису сприяє тому, що учасники перегляду відеозапису одержують наочне уявлення про всіх учасників слідчої (розшукової) дії.

Основна частина відеозапису. Для зйомки маршруту руху достатньо обмежитися лише основними його етапами й орієнтирами – найбільш примітними об'єктами (будинок, магазин, кіоск, дорожній покажчик тощо), раніше зазначеними особою в її показаннях. Маршрут може фіксуватися цілком, якщо це має значення для кримінального провадження. Під час пересування необхідно, щоб особа, свідчення якої перевіряють, перебувала попереду, за нею – слідчий, далі – поняті й інші учасники. Спеціаліст проводить зйомку, рухаючись паралельно прямуванню учасників, але не випереджаючи їх, інакше порушуються правила проведення слідчого експерименту й знижується доказове значення одержаних результатів. Допускаються короткочасні перерви відеозапису для зміни точки зйомки, при цьому слідчий повідомляє час його призупинення та поновлення.

Зйомка безпосередньо на місці слідчого експерименту охоплює фіксацію як його самого з навколишнім середовищем, так і дій, які вчиняються особою, показання якої перевіряють. Важливо запам'ятати орієнтири, що найбільш точно визначали б таке місце: найменування певного пункту, вулиці, номер будинку, квартири тощо. У разі виявлення предметів, їх частин чи слідів злочину, що можуть мати значення речових доказів, рекомендовано зафіксувати їх, звертаючи увагу на їхні характерні ознаки й розташування. Дії особи, яка перевіряється, повинні бути зафіксовані послідовно, тому що це дає змогу відновити, зіставити та зрозуміти зміст її вчинків під час події, що сталася. Бажано повно зафіксувати основні моменти такої події.

Заключна частина відеозапису відбиває перегляд відеозапису учасниками слідчої дії. При цьому доцільно, щоб в останніх кадрах був зафіксований момент, коли слідчий з'ясовує, чи відповідає зміст відтвореного запису перебігу й результатам слідчої дії. Відеозапис за-

кінчується відповідями на поставлене слідчим запитання про засвідчення факту фіксації та повідомленням про закінчення слідчого експерименту.

Необхідно також правильно розуміти сутність «безперервного відеозапису» в аспекті його відповідності засадам кримінального провадження та кримінальним процесуальним вимогам щодо допустимості й належності доказів. Безперервний відеозапис не означає, що технічний засіб фіксації працює безперервно протягом усієї слідчої розшукової дії (роз'яснення прав та обов'язків учасникам, маршруту на безпосереднє місце проведення дослідів, моделювання обстановки й обставин події, складання протоколу) та не може вимикатися. «Безперервний відеозапис» означає, що всі зупинки відеозапису й вимикання технічного засобу фіксації оговорюються слідчим на відео, фіксуються в протоколі слідчої (розшукової) дії та хронологічно співпадають із таймером часу, увімкненим на технічному засобі фіксації, що застосовується. Відеозапис може призупинятися на час, коли змінюється місце дислокації або робиться технічна перерва між дослідами для відпочинку учасників тощо. Після закінчення відеозапису всі учасники повинні переглянути його матеріали, про що обов'язково зазначається в протоколі слідчої (розшукової) дії.

Якщо під час слідчого експерименту виявляються нові речові докази (речі, документи, труп, частини трупу тощо), то в такому випадку слідчий експеримент зупиняється (або призупиняється, якщо є необхідність продовжувати його) та проводиться інша слідча (розшукова) дія – огляд, під час якого вилучаються речі, виявлені під час проведення слідчого експерименту. Такі речі вважаються тимчасово вилученим майном, що вимагає від суб'єкта розслідування прийняття щодо них процесуального рішення не пізніше наступного робочого дня. У протилежному випадку такі речі необхідно негайно повернути володільцю на першу його вимогу.

Запитання для самоконтролю

1. У чому полягає сутність слідчого експерименту як способу перевірки й одержання доказів?
2. Назвіть види слідчого експерименту й визначне їх сутність.

3. Визначте етапи підготовчих заходів слідчого експерименту й назвіть підготовчі заходи кожного етапу.
4. Які існують процесуальні правила проведення слідчого експерименту?
5. Назвіть тактичні правила проведення слідчого експерименту.
6. У яких випадках слідчі експерименти є недопустимими?
7. У чому полягає оцінювання результатів слідчого експерименту?
8. Які особливості має протокол слідчого експерименту?
9. У чому полягають особливості застосування фотозйомки під час проведення слідчого експерименту?
10. У чому полягають особливості застосування відеозапису під час проведення слідчого експерименту?